

in Situ

Archaeologica

2011–2012

in Situ

Archaeologica

2011–2012

in Situ

Archaeologica

© Göteborgs universitet 2012

ISSN 2000-4044

www.insituarchaeologica.com

Artiklar i in Situ granskas av minst två referenter ur redaktionskommittén.

Ansvarig utgivare

Kristian Kristiansen

kristian.kristiansen@archaeology.gu.se

Redaktion

Bohusläns museum

Box 403

451 19 Uddevalla

Redaktör

Håkan Petersson

hakan.petersson@uis.no

Teknisk redaktör

Gabriella Kalmar

gabriella.kalmar@vgregion.se

Grafisk form och layout

Gabriella Kalmar

Redaktionskommitté för 2012

Tony Axelsson, *Västergötlands museum*, Torbjörn Brorsson, *Kontoret för Keramiska Studier*, Pia Claesson, *Bohusläns museum*, Leif Häggström, *Kulturmiljö Halland*, Leif Karlenby, *Arkeologigruppen AB*, Marianne Lönn, *RAÄ UV Väst*, Roger Nyqvist, *Rio Kulturkooperativ*, Ludvig Pappmehl-Dufay, *Linnéuniversitetet*, Per Persson, *Kulturhistorisk museum, Oslo*, Håkan Petersson, *In Situ Archaeologica*, Maria Petersson, *RAÄ UV Öst*, Christina Rosén, *RAÄ UV Väst*, Martin Rundqvist, *Fornvännen*, Karl-Göran Sjögren, *Göteborgs universitet*, Katarina Streiffert Eikeland, *Göteborgs universitet*, Christina Toreld, *Bohusläns museum*

Engelsk språkgranskning

Judith Crawford, samt i artikeln *Samhällen i förändring 300–700 e. Kr.* Alan Crozier.

Distribution

www.arkeologibocker.se

Redaktionens adress

www.insituarchaeologica.com

redaktion@insituarchaeologica.com

Finansiärer

Bohusläns museum, Göteborgs universitet, Kulturmiljö Halland, Riksantikvarieämbetet UV Väst, Värmlands museum, Värmlands museum

Tryck

Bording AB, Borås 2012

Innehåll

Mellanneolitisk ålderdom Fredrik Fahlander	7
I fokus: Daterade kokgropar från Halland Jörgen Streiffert	21
Stenpackningar Betty-Ann Munkenberg	39
Keramik och identitet i förromersk järnålder Ulf Ragnesten	69
Järnåldersboplatserna vid Säby i Uppland Andreas Henniuss	85
Samhällen i förändring 300–700 e. Kr. Bo Strömberg och Anne Carlie	103
Vinna eller försvinna? Katalin Schmidt Sabo & Bengt Söderberg	139
Till frågan om de rituella depåernas beskaffenhet Magdalena Forsgren	165

Till frågan om de rituella depåernas beskaffenhet

Magdalena Forsgren

The concept of ritual deposits (hoards) is unevenly used within archaeology. Thus, the question of the character of ritual deposits is an important issue to consider in theoretical as well as methodological terms. Artefacts in deposits are recurring phenomena for various periods and in different parts of the world, constituting an essential source material for our understanding of the past. This article aims to explore the theoretical implications of the notion of ritual deposits, and discuss methodological aspects of renewed studies of assemblages of valuable artefacts. A model is discussed of how to study the biographies of objects as symbolism in rituals, and treat compound deposits as cohesive entities. Conceivably, it was precisely the combination of certain artefacts and their expression of meaning that gave rise to collective cultural aspirations, which demonstrates that deposits were the result of complex actions and beliefs.

Den här artikeln är resultatet av reflektioner som har framkommit efter läsningen om en samtida ingrävning. Ingravningen ifråga genomfördes vid Hågelby gård, Botkyrka i maj 2005 och syftade till att väcka tankar kring äldre tiders deponeringspraktiker. Katherine Hauptman Wahlgren (2008:182) argumenterar för att ingrävningar och tidskapslar ska uppfattas som *rituella depåer (depåfynd)*. Ingravningar återknyter tankemässigt till ”stenålderns deponeringar av flintyxor, bronsålderns nedgrävda bronsföremål och vikingatida gömmor med silvermynt och smycken”, vilka utgör forntidens samtidsminnen som har vidarebefordrats

till oss idag. Hauptman Wahlgren visar här på depåfyndens betydelse ända från forntiden till samtiden. Läsningen innebär samtidigt att det ges anledning till att reflektera kring konceptet rituella depåer, eftersom det föranleder frågor kring begreppsdefinitioner, teorier och metoder i forskningsprocessen.

Vad är rituella depåer och hur skall de betraktas?

Artikeln syftar till att utvärdera konceptet *rituell depå*. Detta görs genom att bryta ner dess två delar och

kritiskt granska depåfynd respektive ritual där både problem och möjligheter uppmärksammas. I en problematiserande diskussion om offerbegreppet har vikten av att värdera termen *rituell deponering*, så att den inte uppfattas som en "frusen metafor", nyligen framförts (Berggren 2010:99). Det syftar på ett koncept som homogeniserar varierande fenomen genom att bortse från skillnader, vilket kan leda till cirkelresonemang och tankebegränsningar (Tilley 1999:82–84).

Uppmärksammas bör dock att *depositioner* kan förstås som någonting bredare än depåer och även innefattar exempelvis byggnadsoffer eller samiska bengömmor. Mina resonemang byggs upp i enlighet med en snävare förståelse, där depåer avser för sin samtid exklusiva och avskilt nerlagda föremålskollektioner. Depåer är en distinkt typ av deponeringar vars innehåll utgör en sluten enhet. För dem som är intresserade av kronologiska studier och dylikt, är en depå endast en uppsättning föremål som av mer gåtfulla anledningar har deponerats tillsammans. Deponeringar är emellertid också en viss typ av mänsklig aktivitet, som för forskare som är intresserade av att undersöka forntida handlingsmönster kräver uppmärksamhet i sig. Depåer har en stor spridning i tid och rum och har varit vanliga i många mänskliga samhällen (Bradley 1990).

Det inledningsvis hänvisade arbetet väcker några frågor som är viktiga att vara medveten om i studier av depåfynd, vilket också är orsaken till denna artikels tillkomst. Den första frågan förutsätter de övriga och rör den gamla frågan vad en depå, och följaktligen en deponering, är och hur sådana kan karaktäriseras. Det är nödvändigt att uppmärksamma de kunskapsteoretiska resonemang som ligger bakom begreppet och vara medveten om konsekvenserna av att använda det (Notelid 1990). Som Richard Bradley (2003) påpekar i en diskussion om ritualer finns en fara med att använda gamla koncept vars innebörder har cementerats för länge sedan, eftersom de teoretiska perspektiven har förändrats sedan dess. Hur har diskussionerna om depåfynden sett ut tidigare och vilka möjligheter finns idag vad gäller användningen av gamla begrepp?

Depåfynd är dessutom en benämning som används om företeelser avseende samlade föremålskollektioner oavsett tidsperiod eller kontext. Detta får till följd att återkommande förklaringar ges av deponeringsorsaker och att rena schablonbilder målas upp. Det bör finnas en insikt om att den främsta gemensamma nämnaren

är att de alla kan knytas till en i efterhand konstruerad fornlämningskategori. Därmed inte sagt att en lång tidsrymd enbart innebär en nackdel. Tolkningserfarenheter från en viss period kan ge möjlighet att berika tolkningar av andra perioder. Det ger också möjlighet att synliggöra olika metodologiska och teoretiska aspekter av en kategori.

Därutöver kräver också rituell depå som begrepp per definition att performativa och sammansatta handlingar har utgjort deponeringsakten. Frågan är hur sådana kan upptäckas genom den materiella kulturen. Följaktligen måste även ritualerna i sig definieras för att begreppet ska kunna användas på vetenskaplig väg. Vad är en ritual och vilka teoretiska utgångspunkter finns för att diskutera sådana i arkeologiska sammanhang? Har de teoretiska resonemangen kring rituella depåer följt de övergripande diskussionerna? Här vidrörs dessutom problem kring vad som kan uppfattas som adekvat analogibildning i studiet av det förflutna som även påverkar depåfyndstolkningar. Det är viktigt att diskutera vilka möjliga teoretiska angreppssätt som finns till förfogande för att urskilja likheter och skillnader i intentioner bakom olika rituella depositioner.

Inledningsvis kommer depåfyndsbegreppets definition och hur begreppet har använts under olika forskningsperioder att lyftas fram. Av utrymmesskäl begränsas litteratururvalet till de skandinaviska länderna eftersom de skandinaviska forskarna var ledande på detta område i arkeologins tidiga egenhistoria. Eftersom en sådan begränsning av litteratur med nödvändighet behöver göras, bör litteraturen betraktas som diskussionsexempel. Urvalet är ändå gjort med hänsyn till att litteraturen i möjligaste mån ska vara representativ och därmed har genomgången en mer generell relevans.

Därefter diskuteras de senaste tjugo årens ökade medvetenhet kring ritualteori inom arkeologi och hur ritualbegreppet används med särskild tonvikt på relationen till depåfyndsbegreppet. I detta sammanhang kommer urvalet av litteratur i större utsträckning utvidgas till att gälla sådant som har påverkat de skandinaviska forskarna i deras ritualdiskussioner. Detta beror på att arkeologisk forskning idag i högre grad än tidigare kan anses vara internationaliserad och en begränsning ter sig därmed meningslös.

Till sist resoneras det kring en modell för att diskutera olika fynd utifrån biografiska perspektiv, vilket

har blivit allt vanligare när det gäller depåfynd. Här diskuteras framför allt framtida möjligheter i studiet av rituella depåer utifrån speciella föremål som genom sina biografier blir symboliskt konstituerande. Exempelen som det redogörs för hämtas från olika tidsperioder för att på så vis göra det möjligt att visa på bredden i de biografiska diskussionerna. Genom att lyfta fram depåfyndsdiskussioner som behandlar olika tidsperioder, närmar sig också artikeln det som Torun Zachrisson (2004) har benämnt som en kulturhistorisk mångfald vad gäller depositioner.

Depåfyndstermens bakgrund och användbarhet

Inom arkeologi används *depå* (*depot*) eller *depåfynd* som en beteckning för en uppsättning artefakter, i samtiden ofta av högt ekonomiskt värde som avsiktligt, mer eller mindre permanent, har nedlagts till förvar på en plats som ansetts säker och ändamålsenlig (Thunmark-Nylén 1981:49). I *Svenska akademiens ordlista* uppges andra benämningar vara "upplag", "upplagt förråd" och "förvaringsplats".

Ordet har kommit till de skandinaviska språken via franskans *dépôt* under andra hälften av 1700-talet och översätts till "lager", "förråd" eller "lagerhållning". Där är den emellertid hämtad från det medeltida latinets *depositum* med samma betydelse, vilket i sig kommer från verbet *deponere* som betyder "sätta åt sidan", "lägga ner" eller "placera" med konnotation till att "avstå" eller "göra sig av med". Etymologiskt är ordet till en del uppbyggt av prefixet *de-*, vilket är en preposition som kan förstås som "från", "bort från", "ner från" eller "ur". Generellt indikerar det att någonting är taget från någonting annat och används tillsammans med olika verb. Det andra ledet *pono* är presens aktiv av verbet *ponere* som innebär "att sätta" eller "att lägga" (SAOB 2010). Själva handlingen att deponera kan förstås som "att lägga ifrån", "lägga åt sidan", "stoppa undan" eller "till förvar överlämna".

Som framgår är benämningen depå tillsammans med handlingen deponera i grunden en neutral beteckning som pekar på "någonting som har gjorts av med" respektive "att göra sig av med någonting". I flera studier används ändå inte denna enkla ordförståelse, utan istället ägnas en stor del av arbetsinsatsen åt att skilja *votivfynd* från *depåfynd*. Här illustreras sådana

tankar med de tidigaste diskussionerna, eftersom resonemangen som har förts i dessa diskussioner har påverkat hur depåer uppfattas även senare.

Bakgrunden till depåfyndsbegreppets förekomst inom arkeologi står att finna i de diskussioner som har förts framför allt i 1800-talets Danmark. Forskare uppmärksammar under denna tid allt fler lämningar från jord- och mossmark som inte kan knytas till vare sig boplatser eller vanliga gravkontexter. Den danske arkeologen Jens J A Worsaae (1858:7) föreslår att järnålderns mossfynd utgör kvarlämnade tillhörigheter på tillfälliga slagfält efter falna krigare. Conrad Engelhardt (1863, 1865, 1867a, b, 1869) visar emellertid i en rad arbeten på, att föremål i mossar har lagts ner avsiktligt och att det därför inte är rimligt att föremålen är fallna krigares tillhörigheter som har glömts kvar. Engelhardt (1863:17) skriver dock samtidigt att:

grunder[na] til mosefundenes nedlægning ere saaledes endnu gaadefulde, og det maa forbeholdes fremtidige undersøgelser at udfine sikrere resultater.

Med anledning av Engelhardts iakttagelser argumenterar Worsaae (1865:57) två år senare för att det nu bör vara möjligt att betrakta vapen som nedläggelser efter religiösa sedvänjor. De segrande kan efter slaget ha skänkt djur och andra byten till gudarna, genom att nersänka dem i heliga sjöar som idag är mossar. Worsaaes förklaring till mossnedläggelserna blir allmänt accepterat i forskarvärlden under den här tiden och även Engelhardt godtar förklaringen i senare publikationer. Worsaae (1865:59) framför samtidigt i en not att om järnålderns mossfynd nu kan antas vara offer, är det inte orimligt att tänka sig liknande förklaringar till bronsålderns metallarbetsförråd.

Året därpå utvecklar Worsaae sina tankar och erkänner helt den nya fyndklassen. Han uppvisar samtidigt ett allt större intresse för religiösa nedläggelser. Han skriver att:

det er derfor neppe nogen dristig tanke, at idet mindste en ikke ringe deel, i al fald de meest karakteristiske af mose- og markfundene ere blevne nedlagte ifølge gennemgaaende, upaatvivlelig religiøse skikke, t. ex. nærmest som offeringer til guderne, der, som bekjendt, i den fjerne oldtid ofte dyrkedes i form af søer, floder, lunde og store stene .

Längre ner skriver han att om denna uppfattning genom framtida undersökningar vinner ökad bekräftelse, blir det nödvändigt att modifiera teorierna om

depåfynden och betrakta endast en del av dem som metallhantverkarens förråd. Istället ska krigare ha offrat vapen, bönder redskap och kvinnor har offrat smycken (Worsaae 1866:222–223).

Senare bygger Sophus Müller vidare på dessa diskussioner. Det är nu som den nya fyndklassen för första gången på ett mer fördjupande sätt delas in i olika kategorigrupper. Han skiljer här mellan *sakrala votivnedläggelser* och *profana depåfynd*. Utifrån denna delning diskuterar han också möjliga underkategorier eftersom han anser att alla depåer knappast kan anses ha nerlagts av samma orsaker. Han ägnar i sina arbeten alltmer plats åt att diskutera votivnedläggelserna, som ska betraktas som offer till gudarna eller förfäderna. Emellertid gör han även en redogörelse över begreppen skatt- och skrotfynd, vilka också är två begrepp som spelar roll i betraktelsen av depåer från bronsåldern och järnåldern (Müller 1876:269ff, 1886, 1891). I arbetet *Vor Oldtid* presenterar Müller (1897:380) en definition av den tudelning av depåfynd som fortfarande präglar forskningen.

Hvad der er gjemt eller skjult i tanken om, at det paa ny under andre forhold skulde tages frem, har man kaldet depotfund, idet jord eller vand kun har modtaget sagerne som et depositum. Hvad der derimod er henlagt saaledes, at man for bestandig gav afkald paa det, som et offer til guder eller til afdøde, betegnes som offer- eller votivfund.

Müllers resonemang godtas emellertid inte av alla. Oluf Rugh (1877:38) menar exempelvis att skattfynd bör förstås som insamlad lösegendom av ädelmetall som har gömts undan i orostider. Den främste kritiker är dock Henry Petersen, som menar att en alltför stor respekt för tidigare forskare är orsaken till det okritiska förhållningssättet av det han kallar offerhypotesen. Han kritiserar försöken att överföra religiösa berättelser på fynd från äldre tider och framför en rad argument till varför föremålsnedläggelser bör betraktas som profana. Petersen (1890:211) förklarar att bara för att religiösa förklaringar är så tilltalande genom sin mystik, så löser det alldeles för lätt alla problem och forskningen riskerar då att bli överflödig. En religiös förklaring bör endast användas som en sista utväg. Han anser istället att mossfynden bör uppfattas som bytesnedläggelser som var ämnade att återtas vid ett senare tillfälle och användas igen (Petersen 1890:228, jfr Hansen 1947).

Tankarna om mossfyndens religiösa karaktär tas ändå tidigt upp av Oscar Montelius (1870). Efter att ha konstaterat deras avsiktliga nerläggelse, påpekar han att i gamla skriftliga källor framgår att människor i äldre tider har sänkt ner skatter i sjöar. Hans tankar om religiösa nedläggelser utvecklas senare till att omfatta även tidigare perioder. Han skriver exempelvis att:

i Sverige [har] gjorts några fynd från stenåldern, hvilka möjligen kunna ega något samband med den tidens religiösa bruk

detta eftersom de:

uppenbarligen blifvit med afsigt och med en viss omsorg nedlagda i jorden.

Montelius 1874:148

I ett annat arbete påpekar han ändå att ädelmetallskatterna från järnåldern utan tvivel är förmögenheter som har grävts ner i orostider för att ligga i säkert förvar. De stora mossfynden från järnålder bör dock uppfattas som offer åt gudarna.

Om bronsålderns fynd skriver Montelius (1873:256–257) att det är sannolikt att några av nedläggelserna ska uppfattas som gömda skatter eller delar av metallmeders och skrothandlars förråd, medan andra möjligen är offergåvor åt gudarna. Han visar här att det är möjligt att dela in fornhistoriens nedläggelser i votivfynd och depåfynd. Han klargör ändå framöver att det kan vara svårt att skilja dessa två grupper åt. Montelius (1877:297) skriver att:

i afseende på hvarje markfynd och mossfynd från bronsåldern afgöra, hvilken af de nu antydda orsakerna varit den verkande, är naturligtvis i allmänhet omöjligt.

Depåfyndsforskningens nuvarande ståndpunkt

Uppenbarligen är benämningen *rituell depå* enligt denna skissering paradoxal. Den övergripande uppledningen mellan *sakrala votivfynd* och *profana depåfynd* med tillhörande klassificeringsindelningar används och problematiseras fortgående, även om benämningarna varierar. Hur forskare metodologiskt kan närma sig källmaterialet är också en viktig fråga (ex. Baudou 1960:122, Burström 1993, Bårdseth 1999, Grinder Hansen 1992, von Heijne 1999, Hårdh 1976, Karsten 1994, Kock Johansen 1993, Levy 1982, Lund 2009, Notelid 1990, Stjernquist 1963, Vandkilde 1996, Zachrisson 1998).

Exempelvis har Flemming Kaul (2004:73) argumenterat för att en beskrivning av depåfynd som ett antal värdeföremål vilka har nedlagts till förvar på ett ansett säkert gömställe, karaktäriserar just sådana lämningar som ej är av rituell natur. Han uppfattar depåer och deponeringar som språkligt sätt mindre täckande. Benämningen ger nämligen associationer till någonting man deponerar, ungefär som värdepappersförvar i banken, för att kunna hämta det igen. Han förespråkar istället termen nedläggelse som inrymmer både profana depåfynd och rituella offer. Sammanfattningsvis visas i det följande hur definitionerna av nedläggelserna ser ut.

De profana depåfynden

De profana depåfynden har indelats i kategorier som smedfynd, tekniska fynd, skrotfynd å den ena sidan och

skatter och handelsdepåer å den andra. Depåfynden antas framför allt hittas under eller bredvid stora stenar eller i åkerjord. Det menas att skrotfynd utgör råvarulager med olika sönderbrutna föremål, metalltackor och återanvändbara gjutrester. Skattfynd eller en handelsresandes kollektion, varav de senare karaktäriseras av att de innehåller mer likartade föremål av förbrukningskaraktär, skall istället ha lagts undan i orostider eller av ekonomiska orsaker och liknas därvid vid kapitalförsäkringar. Det är också en återkommande tanke vad gäller depåfynden, att de antas ha lagts undan för att hämtas igen vid ett senare tillfälle. Av oförutsedda anledningar har de dock glömts eller tappats bort (ex. Fischer et al. 2011, Forsberg 1968, Friis Johansen 1912, Grinder Hansen 1991, Gullbekk 2010, Herschend 1980, Hårdh 1976, Marstrander 1953, Regner 2008, Sarvas 1970, Skovmand 1942, Thunmark-Nyhlén 1989, Zachrisson 1962, Östergren 1989).

1. |

Exempel på ett profant depåfynd. Furenfyndet har tolkats som ett varulager som har tappats i sjön Furen av en kringresande gotländsk handelsman under 1100-talet (Zetterberg 1958). SHM 3947. Härlöv, Sm. Foto: Bengt A Lundberg/Statens historiska museum.

Example of a profane hoard. The Furen hoard has been interpreted as stock-in-trade, which has been dropped in the lake Furen by a travelling merchant from Gotland during the twelfth century (Zetterberg 1958). SHM 3947. Härlöv, Sm. Photo: Bengt A Lundberg/The Museum of National Antiquities.

Skattfyndstolkningar som förmögenhetsreserver tycks gärna framföras i studier av medeltiden och historiska tidsperioder, eftersom tolkningarna då styrs av vad som framgår av skriftliga källor. Silverskatterna beskrivs som resultatet efter driftiga handelsfolk och förstås som undangömda sparbössor som har avsatts vid krigstider (ex. Gjessing 1938, Golabiewski 1985:307, Grieg 1929, Jonsson & Östergren 1989, Schnittger 1915:203, se Grinder Hansen 1991). Exempelvis skriver historikern Sture Bolin (1962:54) att även om ”skatter [främst] härrör från krigstider, särskilt under långvariga sådana”, har det förekommit att nedläggelser även har skett under fredstid. Skatteförekomsten visar ändå på människors oro för härjningar och krig under olika perioder. Keld Grinder Hansen (1992:34) påpekar att

krigsfrygt och angst för plyndringar er traditionellt blevet regnet som hovedårsager til skattenedläggelser sammen med de voldsomme sygdomsperioder, som ofte fulgte i kølvandet på ufreds- og krigsperioder.

Myntskatter som hittas i kyrkkontexter kan dock förstås som offerspill som har gått förlorade vid placeringen på helgon eller offerstockar (Klackenberg 1992:215, Malmer 1980). Det kan också röra sig om avsiktligt dolda skatter, ”varvid platsens helgd kan tänkas ha betraktats som ett särskilt gott skydd”. Det är möjligt att otillgängliga gömställen har iordningställs för att under den ”oroliga medeltiden vid behov tjäna som kassaskåp” för kyrkans och bygdebefolkningens dyrbarheter och värdeföremål (Thordeman 1942:131–132).

Signifikativt för myntfyndsstudier är att skatterna antas avspegla myntcirkulationen i samhället och visar på den ekonomiska fluktuationen och utbytessystemen. Ekonomiska tolkningsperspektiv är präglade av att medeltida och historiska metallfynd, vilka i stort sett alltid innehåller mynt, ofta har diskuterats av numismatiker och ekonomihistoriker som har muttat in ett eget privilegierat forskningsrevir gentemot granndisciplinerna (Kilger 2005). Cristoph Kilger (2005:41) skriver att myntfynd och silverskatter ofta har diskuterats utifrån en föreställning om internationell marknadskapitalistisk silverhandel. Silverhandeln beskrivs i termer av köpkraft och inflation, tillgång och efterfrågan, transaktion, risktagande eller strategisk vinstkalkyl. Å andra sidan framhåller Brita Malmer (1982:61) samtidigt att:

arkeologer sällan tycks ha gjort klart för sig att myntet ... är en del i ett komplicerat ekonomiskt skeende,

och att det numismatiska källmaterialet, bl. a. med användande av statistiskt kvantitativa metoder, kan ge detaljerad kunskap om forntida förhållanden. Man är med andra ord ofta inte medveten om mynt- och penninghistorien som vetenskap utan ser den enbart som en dateringsmöjlighet.

Ändå tycks det vara just den ekonomiska diskursen och framhållandet av myntherrarnas betydelse, som har gjort att numismatiska kunskaper är undervärderade inom arkeologin. Detta trots att mynt ofta kommer ur arkeologiska kontexter (Kemmer & Myrberg 2011:88).

Ofta talas det också om silverskatter som aktiva och passiva (ex. von Heijne 1999, Jonsson & Östergren 1989:88, Odebäck 2009, Thunmark-Nylén 1986). Cecilia von Heijne (2004:42) skriver att passiva fynd avser sådana förmögenheter som har samlats under en lång tidsperiod. Deras sammansättning speglar därför inte en cirkulerande myntmassa och ekonomi under en viss tidsperiod. Passiva depåfynd har också i genomsnitt en äldre kronologi än aktiva gårdsförmögenheter. De aktiva depåfynden definieras istället som akut nedlagda depåfynd. Det innebär att de har deponerats en kort tid efter det att mynten har varit i cirkulation, vilket sålunda avser de yngre myntfynden. Jämförelsevis påpekar Torun Zachrisson (1998:12) att:

numismatiska arbeten rörande vikingatida depåfynd ofta uppvisar en evolutionistisk syn på det vikingatida och tidigmedeltida samhället. Det är ett samhälle som saknar en fungerande penningmarknad och som i stort sett styrs av handelns och marknadernas önskemål. I samhället råder en bristande insikt om myntets idé... [vilket gör att] läsaren kan förledas att tro att det är en lättnad när högmedeltiden äntligen inträder, så att den primitivitet som anses utmärka den vikingatida och tidigmedeltida människans uppfattning om ädelmetallen och dennas värde äntligen ersätts av en monetarisering och en äkta ekonomisk rationalitet.

Det finns ett angeläget behov av att överbrygga avståndet mellan social arkeologi och numismatik (Kemmers & Myrberg 2011, Kilger 2005, även Myrberg 2009 a). Samtidigt måste vi dock även uppmärksammas på en kontrastskillnad gentemot depåer från äldre tidsperioder som hellre tycks ges rituella etiketter ju längre bak i tiden de härrör ifrån, eftersom det är svårare att förstå beteenden och handlingar från perioder utan skriftliga källor – historiska depåfynd benämns ofta som skatter, medan depåer från forn-

tiden istället benämns som offer (se ex. Andersen & Nielsen 2010).

De sakrala votivnedläggelserna

Rituella nedläggelser, vilka företrädevis har nerlagts i olika sorters våtmarker, har ömsom kallats votivfynd, offerfynd eller sakrala nedläggelser. Det antas att sådana avsiktligt har offerats för alltid. Det anses att sådana fynd utmärks av att föremålen är oanvända och oförstörda. Den ibland svepande förklaringen att vissa nedläggelser relaterar till fruktbarhet är en återkommande förklaring. De rituella nedläggelserna har också förståtts som delar av övergångsritualer, som gåvor i utbytessystem eller som lösningar på sociala spänningar (ex. Becker 1947, Ebbesen 1981, Fossum 2006, Frost 2008, Johansen 1993, Larsson 1973, Levy 1982, Lindeberg 2009, Vandkilde 1996).

Det har därtill blivit allt vanligare att forskare framhåller depåfynds kognitiva placering som gränsmarkörer i landskapet, vilket relaterar till rumsliga aspekter av dåtida världsuppfattning och kosmologi (ex. Hedeager 2003, Larsson 2007, Lindeberg 2009, Lund 2009, Zachrisson 1998). Det har exempelvis föreslagits att vikingatida verktygskistor, där sammansättningarna består av likartade kombinationer av föremål med – förutom redskap – även bjällror och kittlar, kan relateras till smedens roll i mytologin. Det antyder ritualiserade aspekter av redskapsdepåerna som ytterligare också förstärks av deras placering i landskapet (Lund 2006).

I vissa fall har forskare uttryckligen kopplat samman forntida offernedläggelser med gudar och mytologiska föreställningar (ex. Fabech 1991). I vikingatida depåfyndssammanhang har Odens lag om vad en död person får med sig i nästa liv framhållits som möjlig

2. |

Exempel på ett sakralt votivfynd. Eskelhemsfyndet från bronsåldern har diskuterats som rester efter en rituell gudaåkning (Montelius 1887). SHM 7994. Eskelhem, Go. Foto: Christer Åhlin/Statens historiska museum.

Example of a sacred votive deposit. The Eskelhem hoard from the Bronze Age has been discussed as remains of a ritual divine ride (Montelius 1887). SHM 7994. Eskelhem, Go. Foto: Christer Åhlin/The Museum of National Antiquities.

deponeringsförklaring. Tanken har framförts att fynd-sammansättningen i vissa typer av vikingatida tema-depåer med bland annat kvinnoosmycken, kan uppfattas som dödsskatter och att de därmed också har ett slags rituell karaktär. Det föreslås att skatterna kan ses som representationer för avlidna individer och ett sätt på vilket människor har skapat en förfader (Myrberg 2009b, Zachrisson 1984:108, jfr Tarzia 1989).

En mer specifik tanke är samtidigt att exklusiva vikingatida depåer, där rika kvinnoefremål tycks ha nerlagts i en viss fastlagd komposition och i kombination med magiska föremål, kan jämföras med speciellt praktfulla kvinnogravar från samma tid och som snarare för tankarna till sejdande völvor (Kilger 2008). Sådana temadepåer kan jämföras med en viss typ av bronsåldersdepåer med bland annat smyckeuppsättningar som för tankarna till en gudinnas identitet (Forsgren 2010, Varberg 2008). I kategorin rituella deponeringar ingår utöver depåer även till exempel de stora vapenofferfynden i mossar från äldre järnålder, upprepade deponeringar i vattendrag eller sjöar, samt även exempelvis bende-positioner i skärvstenshögar och människooffer.

Depåfynd har påfallande ofta diskuterats på ett schablonartat sätt och har sorterats in i olika kvantitativa materialsammanställningar, där etiketter som rituellt eller profant sätts genom uteslutningsmetoden. Problemet är att sådana förklaringsmodeller innebär svepande och generaliserande deponeringsförklaringar oavsett tid och rum. Därmed föregås frågorna och forskningsprocessen av en förförståelse av depåfynden som döljer forskningsmaterialet (Forsgren 2008, jfr Berggren 2010:15). Eller som Michel Notelid (1990:3) skriver, så har forskare genom "definitioner och klassifikationer av pragmatisk karaktär" villat bort sig i grundforskningens uppbyggande av klassifikationssystem. Begreppet ger ett olyckligt ambivalent intryck och därför krävs kritiska värderingar av dess förutsättningar och tillämpningar. Det är angeläget med studier där både föremålsinnehåll och landskapskontext diskuteras med en teoretisk medvetenhet.

Ritualstudiers uppkomst och förutsättningar

Under de senaste 20 åren har teoretiska resonemang gjorts kring åtskillnaden mellan rituellt och ickerituellt,

eller profant och sakralt, i det förflutna. För arkeologer är ritualstudier någonting som har ökat förståelsen för materiella lämningar från det förflutna. Det har gjort det möjligt att sätta in lämningarna i en större samhällelig kontext då inga skriftliga källor är tillgängliga. Utan teoretiska insikter om ritualer från antropologi och religionsvetenskap, skulle antagligen många lämningar förbli stumma eller obegripliga (Berggren & Nilsson Stutz 2010). Forskare är sedan länge också medvetna om den väsentliga sociala betydelsen av ritualiserade handlingar.

Etymologiskt är ordet härlett ur det medeltida latinets *ritus* och har en relativt snäv innebörd. Ritus kan förstås som en etablerad och formaliserad handlingssekvens och sedvänja av religiös och högtidlig karaktär (jfr SAOB 2010). Studiet av ritualer är från början också en rent religionshistorisk angelägenhet som allteftersom har utvecklats till en egen disciplin med en egen teoriutveckling. Av tradition associerar ofta människor helighet med religion och ritualer med religiösa praktiker. Religionen utgörs av en uppsättning av idéer och metoder genom vilka "människor helgar den sociala strukturen och skapar en samhällsgemenskap" (Bell 1997:24).

Det rituella forskningsfältet

Som forskningsfält har ritualstudier vuxit fram under andra hälften av 1800-talet där man inom antropologin har bedrivit studier i olika lågteknologiska samhällen i en kolonial kontext. Man intresserade sig under denna tid för frågor kring kulturursprung och förstod dem genom att de reducerades till olika former av animism, totemism och schamanism. I enlighet med evolutionstanken ansågs den egna västerländska kulturen vara den högst utvecklade, medan de koloniserade folkslagen ansågs ha stannat på en mer primitiv nivå. Sådana lågteknologiska kulturer ansågs därför vara idealiska vid studier av tidigare utvecklingsstadiet, samt då ritualers mening och essens ska förstås. Religioners framväxt har betraktats på samma evolutionistiska sätt. De ansågs ha vuxit fram ur från början primitiva föreställningar om själavandringar och sedan utvecklats mot mer avancerade gudomsföreställningar och mytologiska berättelser. Ritualbegreppet är således nära sammanknutet till hur man tidigare har uppfattat social organisation i koloniserade kulturer. Begreppet

är därför laddat med en semantik som sammankopplar det med någonting irrationellt och primitivt (ex. Bell 1992:69–74, 1997:3–22, Brück 1999, Kaliff 1997:13–14, Berggren 2010:54–59).

Sådana synsätt har även präglat arkeologin och är ett arv som återfinns inom olika delar av den arkeologiska forskningen. Inte minst riskerar den uppträda då antropologiska analogier används (se Fahlander 2004). Rituell eller offer som benämning används ofta då det är svårt att ekonomiskt och rationellt förstå varför människor gör sig av med värdefulla föremål i depåer. En jämförelse kan göras till Inger Zetterbergs (1958) diskussion om Furenfyndet från Småland. Fyndet karaktäriseras som ett handelsfynd som olyckligtvis tappats i sjön Furen av en kringresande gotländsk handelsman. Samtidigt benämner författaren samiska silverskatter som "lapska offerfynd" trots att vissa föremål är av liknande typ i båda kategorierna av depåfynd. Det ger naturligtvis ett intryck av vikingar som rationella handelsmän, medan samerna framstår som irrationella kultutövare.

Vilka rationella förklaringar finns då att tillgå när vi ska förstå varför människor under olika tidsperioder ekonomiskt har avyttrat värdefulla föremål när förklaringar såsom krig inte anses fungera? Ett alternativ är givetvis att uppfatta alla depåer som rituella. Att ritualer inte exklusivt behöver uppfattas som konkretiseringar av religiösa föreställningar tycks uppenbart i ett sekulariserat samhälle och det har blivit allt vanligare att tala om världsliga ritualer (ex. Bell 1992:138–169, Falk Moore & Myerhoff 1977). Detta återspeglas även i många arkeologiska diskussioner (ex. Bradley 2003, Brück 1999, Lund 2009). Exempelvis skriver von Heijne (2004:61–62, jfr Zachrisson 1998) att det är problematiskt att myntfynd från boplatser tolkas som profana skattgömmor, medan myntfynd från gravar eller mossar tolkas som rituella. Eftersom myntfynden från boplatser har ökat, har det inneburit att tolkningarna i allt större utsträckning har fokuserat på funktionella och ekonomiska aspekter. Som framgår av medeltida skriftliga källor går det dock att se hur profana och rituella aspekter var sammanvävda i äldre tider.

En bidragande anledning till att framhålla sekulära ritualer kan vara just att forskare vill problematisera en föreställning om ritualer som primitiv religionsutövning. Richard Bradley (2003) skriver att det är

problematiskt att det i många arkeologiska diskussioner finns en outtalad föreställning om att ritualer var någonting som endast har utövats i samband med andlighet och religiös tro. Om en ritual kan uppfattas som en handlingsprocess och inte enbart som upprätande av en religiös ordning, blir det enligt honom lättare att se ritualer som en del av det dagliga livet. Han argumenterar för att det är just förekomsten av ritualer under forntiden som möjliggör studier av perioder utan skriftliga källor. Joanna Brück (1999:322) skriver likaledes att

oppositionen mellan rituella och sekulära handlingar har resulterat i en föreställning om ritualer som en särskild sfär av praktiker som var åtskild både rumsligt, tidsmässigt och begreppsmässigt från "världsliga" aktiviteter i det dagliga livet.

Inom den postprocessuella arkeologin har ritualer som sociala handlingar blivit mycket vanligt som tolkningsalternativ, just för att visa på att forntida människor har strukturerat sin tillvaro annorlunda än idag. Ett sådant utvecklade förhållningssätt får dock konsekvensen att ritualbegreppet förlorar sin analytiska funktionalitet och därmed dignitet eftersom allting kan sorteras in under kategorin (Bell 1992:70–72, Goody 1977). Bland annat har Colin Richards och Julian Thomas (1984) och Bradley (2003) reagerat över att arkeologer ofta använder sig av en rituell förklaring som ett sista alternativ för sådant som inte kan förklaras utifrån ett rationellt perspektiv.

Problematiken har även uppmärksamats av Brück. Hon menar att faran är att allt blir inordnat inom denna kategori och att allt mänskligt handlande under tidigare perioder därmed plötsligt anses vara irrationellt. Hon framhåller att i många lågteknologiska samhällen görs ingen åtskillnad mellan heligt och profant, utan istället är allt genomsyrat av en helig livskraft. Hennes lösning är helt enkelt att överge ritualbegreppet som analytiskt verktyg och istället acceptera att forntida handlingar var strukturerade kring andra sorters rationaliteter (Brück 1999:125, 127). Det är dock lätt att hålla med David Fontijn (2002:21) när han skriver att Brücks lösning är till föga hjälp i diskussioner om bronsålderstida handlingsmönster kring depositioner. Detta särskilt då hon illustrerar dessa rationaliteter med etnografiska analogier—på vilka sätt sådana analogier har någonting med forntiden att göra är svårt att förstå. Det vore enligt Fontijn bättre att ta Brücks

teoretiska argument som en uppmaning att använda källmaterialen själva som utgångspunkt (jfr Karsten 1994:29).

Profant och sakral

Det är lätt att reagera inför att det rituella gärna framhålls i arkeologiska diskussioner om materiell kultur medan det religiösa nedtonas, även då det är uppenbart att någonting bär på en religiös symbolik. Ett talande exempel är Marta Lindeberg som framhåller att rituella aspekter kan ha varit viktiga i de mest vardagliga aktiviteter. "Inristade torshammare på vävtyngder eller runor på en skrapa påvisar" att ritualiseringar har omfattat stora delar av det dagliga livet (Lindeberg 2008:19). Det är uppenbart att det bör funderas över möjligheten att religiösa föreställningar har genomsyrat hela föreställningsvärlden och varit tätt sammanvävd med det sociala livet, utan att den materiella kulturen för den sakens skull behöver anses vara en rituell eller magisk konsekvens. Runor på en skrapa eller torshammare på en vävtyngd kan istället innebära att en ägare har markerat ägotillhörighet eller uttryckt sin religiösa tro, utan att detta behöver uppfattas som ett ritualiserat beteende.

Diskussionen om rimligheten att göra en uppdelning mellan ickeritueellt och ritueellt bör inte av analytiska orsaker sammanblandas med distinktionen mellan profant och sakral. Det föreligger en problematik i att arkeologer slentrianmässigt framhåller, att det förr inte behöver ha funnits en uppdelning av världen i en rituell religiös och en ickerituell profan sfär på samma sätt som idag. Resonemang handlar om en kritik av att det som inte kan ges en profan förklaring tolkas som ritueellt, vilket medför att ritueellt jämföras med sakral. Kritiken bottenar i en önskan att framhålla världsliga praktiker för att poängtera vardagliga aktiviteter som socialt viktiga (Berggren 2010:100–101, 114, Brück 1999). Sådana förbehåll innebär emellertid en felförståelse av begreppet profant som används som synonym till sekulärt.

Sekulär kommer av latinets *sæcularis* som betyder "det som hör till seklet" (SAOB 2010). Ordet har fått en funktion av neutralitet i trosfrågor och avståndstagande från religiösa dogmer. *Profanum* är också latin men har ett helt annat ursprung. Ett *fanum* är ett utmärkt område med vigd jord som har dedikerats till

en gud och inom vars område en helgedom kan byggas. Prefixet *pro-* används i sin tur för att beskriva sådant som befinner sig utanför. *Profanum* är således en benämning på sådana områden som ligger utanför kultplatserna (SAOB 2010). Att befinna sig i profanum innebär inte ett religiöst avståndstagande, utan enbart ett erkännande av att kult bäst utövas inom ett fanum.

En direkt motsvarighet är den fornnordiska *vi* som även det har betydelsen "kultplats", "helig plats" eller "helgedom". Ett exempel på en sådan kultplats är Härnevi strax norr om Enköping, vilket är gudinnan Härns heliga plats. Mittför en rätvinklig inbuktning i en låg moränplata har hittats ett depåfynd från bronsåldern med varierande föremål, flera av dem med direkt symboliska funktioner. Platsen för tankarna till en småskalig naturlig amfiteater där det är tänkbart att skådespelare har utfört rituella skådespel. Det är möjligt att förstå detta som ett ritueellt centrum i ett helgat område som inramas av ett antal rösen vid Härnevis utkanter (Forsgren 2007, 2008).

Det exempel önskar illustrera är att religiös tro kan genomsyra ett helt samhälle, även om en åtskillnad görs mellan profant och sakral. Catherine Bell (1992:74) skriver att ritualer som processer är kulturspecifika strategier som används för att avgränsa olika aktiviteter från varandra. Därmed skapas en kvalitativ distinktion mellan heligt och profant. Det är därför svårt att lockas av Brücks (1999:319) etnografiskt influerade resonemang när hon framhåller att

där människor inte gör en sådan kategorisk åtskillnad mellan heligt och profant, behöver inte rituella praktiker vara rumsligt eller tidsmässigt åtskilda från mer "världsliga" eller sekulära aktiviteter.

Antagligen har det över huvud taget inte funnits något koncept som sekulär, vare sig under forntiden, medeltiden eller den moderna tiden. Som Anders Kaliff (1997:12) framhåller har sannolikt en levande religion genomsyrat all social och kulturell verksamhet i de flesta samhällen, vilket också avsätter materiella spår.

Ritualteori som praktiskt verktyg

Ett möjligt teoretiskt förhållningsätt är att utgå ifrån att ritualer innebär tillfällen för särskild reflexivitet och sammansatta praktiker, varvid det skapas en distansering till det vardagliga utan att den rituella praktiken blir helt losskopplad från vardagen (Klein

1995). Användningen av begreppet *ritualisering* för att betona handlingsprocesser har alltmer kommit att användas i arkeologi. I det inledande exemplet med ingrävningarna ges också intrycket att det som gör ingrävningarna till någonting rituellt, är själva utförandet av deponeringar i en stor maskinframgrävd grop under mer utpräglade former (Hauptman Wahlgren 2008). Utifrån ett sådant resonemang är alla nedläggelser att betrakta som rituella eftersom det är möjligt att anta att alla depåer, oavsett tidsperiod, innehåll eller landskapsmässig kontext, har åsidosatts under mer formaliserade former och med en särskild reflexivitet när gäller vad som deponeras. Detta blir i så fall definitionen av en rituell depå.

Processer och symboler

Studier av ritualer innebär försök att observera performativa förflyttningar av människor och ting i kvalitativa rum där olika delar samspelar. Ett sätt att definiera ritualer är att beskriva dem som repetitiva och formaliserade handlingsprocesser som binder samman kroppar, känslor och föremål så att det upplevs som betydelsefullt. Ritualer har tolkats som att de främjar sociokulturell sammanhållning och integration genom att skapa kollektiva erfarenheter och identiteter som symboliskt bekräftar övertygelser och värderingar inom ett samhälle. Som inspiration används här bland annat Bell (1997:91–107) som skriver att ritualer inte bör uppfattas i essentialistiska termer som en helt separerad kategori av handlingar. Det finns också en rad ritualliknande handlingar som åtskiljer ritualen processuellt från vardagliga rutiner. Bell (1992:74) definierar ritualer som ett sätt att handla. Ritualer är konstruerade och iscensatta för att urskilja och privilegiera vissa handlingar gentemot andra, ofta mer vardagliga praktiker.

Sådana resonemang har inspirerat arkeologer och påverkat ett intensifierat intresse för rituella handlingsprocesser (Berggren & Nilsson Stutz 2010:175). Rituella handlingsprocesser beskriver Bell (1992:7) som kulturspecifika strategier där mänskliga aktörer tillåts överskrida vanliga befogenheter. Hon använder termen *ritualisering* för att beskriva den process genom vilket aktörer använder en rad tekniker för att utveckla system som kan manipulera den sociala ordningen. Ritualiseringsbegreppet menar hon leder till en pro-

cessuell förståelse av en åtskillnad av ritualer gentemot andra ageranden som därmed fastställer ritualer som betydelsefulla, kraftfulla och privilegierade. I den separation som sker i den rituella processen gentemot det vardagliga skapas en särskild kosmologi där rörelser, föremål och ljud är meningsskapande komponenter i kulturspecifika logiska system. Deltagarna blir en del av den kosmologiska ordningen genom sitt aktiva praktiserande och upprättande av relationer till både människor och föremål. På så sätt binds allting samman i en strukturerande process som för en viss kultur uppfattas som objektiv och sann (Bell 1992:90, 140–141, 216).

Den performativa aspekten av ritualiserade aktiviteter visar hur ritualer kan skapa "en känsla av kondenserad totalitet" som formar "människors erfarenheter och kognitiva ordnande av världen" (Bell 1997:161). Ritualer skapas genom formaliserade praktiker och en förtätad stämning. De är olika performativa markeringar av grundläggande gemensamma värderingar, där den rituella praktiken ständigt sätts i relation till ett omgivande samhälle. Ritualer är på så sätt en del av en samhällelig relationsstruktur som bidrar till att upprätthålla förändring och stabilitet.

Victor Turner (1969:14, 42, 1974) framhåller ritualer som en speciell form av kommunikation där meningsbudskap fysiskt gestaltas i rummet och som bidrar till att lösa sociala konflikter. Därför är det av vikt att studera ritualers minsta byggstenar för att få en uppfattning om vad ritualen uttrycker. Ritualens minsta byggstenar, som är symbolen, kännetecknas av att den är multivokal men samtidigt, om den studeras holistiskt som delar av en rituals sammansatta semantik, uppträder den som exempel på en enda princip. I arkeologins fall bör symbolen vara enskilda föremål eller bilder.

Det är vanligt inom arkeologi att göra sådana teoretiska antaganden i tolkningsprocessen. Ritualer förstås genom det synsättet som ett åskådliggörande av en kosmologi där deponerade föremål betraktas som symboler som får sin mening genom att de refererar till en viss mytologisk berättelse eller trosföreställning (Berggren 2010:102–103). Berggren poängterar sin kritiska ståndpunkt genom att bland annat referera till Christopher Tilley (1994:31) som skriver att:

hellre än att primärt förstå ting, platser och landskap som symbolsystem, eller som text eller diskurser som

åskådliggör mening och på olika sätt reflekterar sociala identiteter, kan vi uppfatta dem som agenter som aktivt producerar sådana identiteter [och sociala relationer].

Enligt Berggren (2010:125–126) kan ritualer inte ses som meningsuttryck för vare sig kosmologi, religiösa trossystem eller sociala regler, eftersom det är sådant som bygger på en kollektiv föreställningsvärld. Ritualer är istället någonting som upplevs individuellt.

Flera handlingsteoretiker kritiserar åsikten att ritualer har kommunikativa och symbolbärande egenskaper som refererar till redan uppbyggda värderingar och samhällsåskådningar (Berggren & Nilsson Stutz 2010). I en handlingsteoretisk modell framhålls vikten av att inte uppfatta ritualer som uttryck för symbolik eller mening, eftersom det är någonting som skapas då ritualen utövas och således varierar med situation och kontext. Värdet av ritualen ligger istället i att människor kroppsligen dras in i den och blir en del av den kosmologiska strukturen.

Praktiker och symbolsystem

Det har argumenterats för att även arkeologer bör fokusera på kroppsliga praktiker som strategier i diskussioner om det förflutna (Berggren 2010, Berggren & Nilsson Stutz 2010). Eftersom arkeologer analyserar lämningar som spår av handlingar, många gånger som repetitiva praktiker som placeras i en rekonstruerad kontext, istället för att förstå deras betydelser och innebörder, har det varit svårt att förstå materiell kultur utifrån teorier som fokuserar på mening. I avsaknad av informanter och skriftliga källor som kan förklara innebörder av ritualer, har arkeologiska diskussioner kring ritualer blivit allmänt vaga (Berggren & Nilsson Stutz 2010:179). Genom att använda sig av ett handlingsperspektiv i arkeologi uppstår nya möjligheter att binda samman den materiella kulturen med teorier. Det får samtidigt konsekvensen att arkeologer nu måste lyfta fram de upprepade och nästan oreflekterade, istället för att fokusera på det ovanliga och spektakulära.

Det teoretiska ramverk som diskuteras är dock kanske mer givande att framhålla när det gäller gravläggningar eller hopade deponeringar som sker över lång tid; exemplen som presenteras i argumentationen är stenåldersgravfältet i Skateholm och depositioner i Hindebykärret. Det tycks däremot svårare att förstå slutna depåfynd genom ett handlingsteoretiskt per-

spektiv. För det första är depåfynd inte lika frekventa som gravläggningar. De innehåller dessutom många gånger spektakulära och ovanliga föremål som människorna säkerligen i högsta grad reflekterade över. För det andra kom många depåfynd i dagen under tidigare århundraden och är i ett flertal fall odokumenterade. Ibland går det därför inte att säga någonting om fyndomständigheterna eller exempelvis i vilken ordning som föremålen har lagts ner i, vilket bör vara centralt. För det tredje *är* många föremål från både förhistorisk och historisk tid symbolbärande och det mest kända exemplet är antagligen korset.

En central fråga är om det alls är möjligt att åskådliggöra ett slags performativ handlingssekvens som kan diskuteras i termer av rituellt, när det endast återstår materiella rester efter sådana praktiker. En personlig reflektion är också om synen på materiell kultur som aktiv i skapandet av identiteter och sociala relationer, verkligen måste utesluta att ting eller platser anses uttrycka mening genom att vara symbolbärande. Kan det inte vara så att det är just den materiella kulturens symboliska uttryckande av mening som möjliggör deras aktiva deltagande? Att relatera till en religiös föreställningsvärld i ett förflutet samhälle i ritualteoretiska diskussioner bör vara kompletterande i tolkningarna. Detta eftersom religiös tro och kosmologi kan ge insikter om vilka meningsbetydelser som anses vara värdefulla att uttrycka genom föremåls materialiteter.

Enligt vissa forskare bör depåer studeras som sammanhängande enheter där inte endast placeringen i landskapet är av betydelse. Även sammansättningen av fyndet i sitt sociala och kulturella sammanhang, där föremålen har varit av symbolisk betydelse genom att uttrycka mening, är en viktig aspekt. Grundläggande bör således vara hur de enskilda föremålen ska betraktas i kombination med varandra. Cristoph Kilger (2008:324f) skriver att:

antagligen [var det] inte bara själva föremålen som var meningsbärande och som materialiserade de vägledande principerna i deponeringsritualen. Det kan också tänkas att det var just kombinationen av bestämda föremål i depåerna, som gav upphov till associationer som folk kunde 'läsa' och förstå i sin samtid. En sådan infallsvinkel skulle ytterligare underbygga idén om att vissa depåer var resultat av komplexa handlingar och föreställningar och inte ett resultat av en slumpartad anhopning av ädelmetall.

Förutsättningen att diskutera sammansättningar utgår från att vi vet någonting om föremålen i fynden. Detta möjliggör en depåfyndsdiskussion där speciella föremål genom sina biografier kan anses vara symboliskt konstituerande i ritualen genom att uttrycka mening.

Biografiska perspektiv på depåfynd

Studier av föremåls *kulturella biografier* är ett växande forskningsområde och har diskuterats tidigare i relation till depåer. David Fontijn (2002) argumenterar för att deponerade föremål ska förstås i bemärkelsen vilken mening de har haft för de människor som har använt dem i performativa handlingar. Han framhåller att meningsbetydelserna är resultatet av tingens kulturella biografier. Med det menas att de ständigt har associerats till koncept och känslor under sina levnadsbanor i relation till funktion och social position. Deponerade föremål kan till en viss grad betraktas som personifierade genom att de uttrycker någonting.

Konceptet biografi kan användas för rekonstruktion av symbolik, att förstå sociala relationer mellan människor och föremål och hur identiteter modifieras och upprätthålls. Kulturell biografi betraktar föremål ”som en kulturellt konstruerad entitet” som har fyllts med kulturspecifika egenskaper genom att föremål har ackumulerats med speciell mening under sina levnadsbanor (Kopytoff 1986:68). Forskare måste därför förstå mening i relation till de särskilda handlingar som omgav speciella föremål vid deponeringsstillfället. Handlingar utförs i förhållande till en gemensam kulturell förståelse för hur ett specifikt föremål får behandlas. Kollektiv mening kring depositionsmonster existerar om människor vid olika tidpunkter eller platser deponerar liknande objekt på liknande sätt (Fontijn 2002:23–24).

Hur kan då sådana teoretiska diskussioner om rituella depåfynd studeras på ett metodologiskt plan? Som en avslutande del skall här presenteras några försök från senare tid där depåfynd har diskuterats utifrån biografiska aspekter. Exempel hämtas från forskning om olika tidsperioder för att visa på bredden i de biografiska diskussionerna. Presentationen börjar med två samtida exempel, framför allt därför att samtida deponeringar ger insikter om vissa biografiska aspekter som kan vara värdefulla i betraktelsen av äldre tiders depåfynd.

Mats Burström (2012) har genomfört en studie av skattfynd i Estland som deponerades mellan åren 1944–1953. Bakgrunden är den sovjetiska ockupationen av Estland som från början antogs bli kortvarig. Många flydde från Estland under den här tiden men då de trodde att de snart kunde återvända, lämnades många föremål kvar genom att de grävdes ner i jorden på vad man ansåg vara säkra ställen. I skatterna har många gånger värdeföremål inkluderats. Även andra saker som har varit viktiga för en familj av andra skäl än det rent ekonomiska, har dock gömts undan. Uppsättningar av exempelvis porslin, glas, böcker och foton hittas därför också i sådana sentida depåfynd. Kunskapen om enskilda depåfynd har Burström framför allt inhämtat genom etnologiska kartläggningar av informanternas berättelser. Han har även bedrivit fältstudier med bland annat metalldetektor.

Burström påpekar att krig och flykt ofta får tjäna som förklaring till gömda skatter. Samtidigt är det en intressant aspekt att just jorden har valts att gömma skatterna i. När människor har tillfrågats om motiven till jorden som gömställe har praktiska och rationella orsaker uppgivits som förklaringar. Burström menar samtidigt att det också kan finnas omedvetna orsaker till jorden som gömställe. Esterna har traditionellt varit bönder och har därför en stark emotionell relation till den brukade jorden. I den horisontellt tredelade estländska flaggan utgörs också det mellersta fältet av färgen svart som symboliserar jorden. Burström (2012:109) gör därtill även en koppling till det estländska nationaleposet om Kalevipoeg. Där berättas det om hur Kalevipoeg efter budet om en annalkande invasion, gräver en djup grop på en hemlig plats för att kunna gömma sina skatter däri. Skatten levereras enligt eposet sedan under högtidliga former till jordens beskydd. Denna välkända berättelse kan på ettoreflekterat plan ha bidragit till att jorden ansågs som ett bra gömställe. Exemplet åskådliggör att det kan finnas flera parallella orsaker till depåfyndsnedläggelser.

Ett annat sentida exempel där den biografiska aspekten är viktig i deponeringsritualen är de redan omtalade ingrävningarna (Hauptman Wahlgren 2008). De sekulära ingrävningarna är förvisso en rent pedagogisk verksamhet men vars arkeologiska värde är mer tveksamt. Det intressanta att notera i detta sammanhang är ändå den stora betydelsen som människor fäster vid den materiella kulturens kommunikativa

och meningsbärande aspekter. I artikeln kan vi följa några av de berättelser som är knutna till de deponerade föremålen. Många av berättelserna påvisar den djupa symbolik som föremålen innehar utöver sina rent materiella egenskaper. Det som mest särskiljer ingrävningar och tidskapslar från kulturhistoriska lämningar är möjligen att de förra har skapats med ett påtagligt framtidsbudskap. Eftersom föremålen har deponerats på ett koncentrerat område vid en viss tidpunkt, är det ändå inte orimligt att i likhet med Hauptman Wahlgren klassificera ingrävningarna som rituella depåer. Det går inte heller att på teoretisk väg utesluta dem från denna klassificering. Ingrävningarna demonstrerar på så sätt komplexiteten i de begrepp som arkeologer använder sig av.

När det gäller historiska depåfynd är de biografiska diskussionerna dessvärre ännu fåtaliga. En studie som dock närmar sig ett biografiskt perspektiv är Frédéric Elfvers (2008) diskussion om ett finskt depåfynd, även om det inte belyses utifrån rituella aspekter. Fyndet, som bara är känt genom arkivuppgifter, hittades år 1538 men hade troligtvis inte deponerats särskilt långt tidigare. Fyndet var mycket rikt och innehöll ett antal guld- och silvermynt samt ett antal silverföremål. Vid fyndtillfället var skatten inlindad i sängkläder som fortfarande var i gott skick. Enligt Elfver är det troligt att depåfyndet hade gömts för att förhindra konfiskering av kyrkosilver som genomfördes under Gustav Vasas (1523–1560) regeringstid. En kompletterande förklaring är också att tentamenssilver som danaarv efter präster, alltså sådana arv där det inte finns någon arvinge, enligt riksdagsbeslut tillföll staten. Detta inkluderade då både kyrkligt silver och profana skålar och skedar.

När det gäller järnålderns depåfynd har relativt mycket genomförts på det biografiska området. Några sådana arbeten har redan hänvisats till (Kilger 2008, Lund 2009, Myrberg 2009). Det finns även ett välbearbetat examensarbete om nordnorska ädelmetalldepåer från vikingatid och tidigmedeltid av Marte Spangen (2005). Målsättningen med studien är att analysera deras plats i världsbilden, samt att analysera vilka processer som har påverkat föremålen under deras liv fram till deponeringen. Spangen menar att det traditionella studiet av skatter utifrån handelsrelationer och ekonomiska aspekter har hindrat en mer komplex förståelse vad gäller identiteter, meningsinnehåll och

deponeringspraktiker. Grunden i arbetet ligger i en ny genomgång av fyndmaterialet där hon har försökt att spåra datering, geografisk variation, kontext och proveniens. Även om hon kan påvisa att fyndmaterialet är både geografiskt och kronologiskt varierat, argumenterar hon för att depåfynden är resultatet efter rituella handlingar kopplat till en kosmologisk och mytologisk förståelsehorisont. Spangens analys stöder även teorin om att ädelmetalldepåer kan kopplas samman med kognitiva gränser i landskapet som ett sätt att upprätthålla världsordningen.

Ett exempel på en biografisk diskussion om ett bronsålderfynd, är Julie Lunds och Lene Melheims (2011) artikel om Vestbyfyndet. Traditionellt har detta fynd tolkats som rester efter en gudinnekult. Lund och Melheim utgår istället från de senaste årens diskussioner kring symboliska perspektiv och rituella smeder. Utgångspunkten för deras diskussion är att det grovt sett kan göras en uppdelning mellan sådana arbeten som fokuserar på symboliska aspekter och sådana som granskar den tekniska produktionen. Lund och Melheim försöker kasta nytt ljus över en serie av åtgärder genom föremålets livshistorier som till sist har resulterat i deponeringsakten. Genom att ta fasta på sociala och symboliska aspekter och utforska dem på en allmän och generell nivå, försöker de nå en förståelse för Vestbyfyndets sociala biografi. En tolkning de för fram vad gäller halskrågarna – och som tar fasta på den avancerade tillverkningstekniken – är att de skulle vara resultatet av en tävling mellan olika smeder. Med tanke på föremålets symboliska karaktär är det, oavsett vilken exakt tolkning som förordas, icke desto mindre troligt att fyndet skall betraktas som ett rituellt depåfynd.

Ett jämförbart exempel på biografiska diskussioner behandlar depåfyndet från Härnevi i Uppland. Grunderna för tolkningen av Härnevifyndet är både diskussioner om sociala och symboliska aspekter av de enskilda föremålen och en landskapsanalys. Resultatet av de kombinerade analyserna har sedan jämförts med relaterade mytologier för att fördjupa förståelsen för depåfyndets meningsuttryck (se vidare Forsgren 2007, 2008, 2010).

När det gäller biografiska diskussioner om stenålderfynd är de fåtaliga. Ett opublicerat examensarbete har dock skrivits med utgångspunkt från Igor Kopytoffs (1986) välkända artikel. Dessvärre är den

för närvarande svårtillgänglig (Mjærum 2004, se länk till sammanfattning), även om den är återkommande i referenslistor. En artikel har emellertid spunnit vidare på typen av diskussion (Reitan 2009). Den diskuterar spridningen i tid och rum av stenyxor från Buskerud i östra Norge. Gaute Reitan menar att deponerade yxor återger dåtidens föreställningar, mentalitet och religiösa tro genom att kommunicera med gudar i gravar och depåer. I artikeln jämförs även forntidens fynd med vår tids tidskapslar och flaskposter.

De olika exemplen försöker visa på, hur det är möjligt att diskutera orsakerna till föremålsnedläggelserna, utan att på förhand uppgrunda klassificeringskategorier blir en tolkningsmässig tvångströja. Möjligheten att klassificera depåer som rituella utgår ifrån föremåls biografier och föremålskollektioners symboliska uttryck av mening. Vad sedan de ritualiserade praktiker samt den särskilda reflexiviteten över vad det är som deponeras går ut på, måste givetvis avgöras från fall till fall.

Magdalena Forsgren
Institutionen för arkeologi och antikens kultur,
Stockholms universitet
magdalena.forsgren@gmail.com

Summary

“On the question of the character of ritual deposits” is the theme of this article. The concept of deposit (hoards) is unevenly used within archaeology, especially if one considers general discussions within different research periods, although there are, of course, also exceptions within each period. A deposit from the Middle Ages or historical periods is more likely to be described as resulting from fear of wars, a conception derived from many written sources confirming such interpretations. A deposit from earlier periods would instead be described as a ritual deposit emanating from irrational beliefs. In light of the discussions of recent years about ritualization as rational performative practices, the question of ritual deposits is an important issue to evaluate.

This article explores the theoretical implications of the notion of this concept. The aim is to theoretically evaluate ritual deposits by critically investigating rituals and deposits respectively, and discuss both problems and possibilities. First, this article evaluates the word deposit and shortly investigates discussions about

deposits from the earliest archaeological research periods; it also examines how such discussions have affected the notion of deposits in later times. A few influential Danish scholars are especially responsible for a more or less rigid division of votives and profane deposits. Deposits were at first discussed from a rational perspective, as accidentally lost items, as killed warriors’ disregarded belongings, or hidden temporary stores. But, soon enough, patterns were discovered in assemblages from bogs which could not be explained as unretrieved possessions. Worsaae suggests that such deliberate deposits were the result of religious beliefs and practices, a suggestion that was widely accepted during his time. Müller continued Worsaae’s discussion and advanced the arguments of dividing hoards into either sacral votives or profane deposits. There were, however, also critics to such discussions who asserted that there are dangers in religious explanations, as they are too suggestive in their mysticism, since no written sources are available to support such claims. Still, Müller’s discussions inspired other scholars such as Montelius and they have continued to constitute a foundation of many discussions about deposits up until today.

Traditionally, profane deposits are considered to be found primarily in or adjacent to large stones and in arable land. It is assumed that profane deposits were hidden away with the intention to unearth them later, but that they for unforeseen reasons were forgotten. Ritual deposits, on the other hand, are considered preferably to have been deposited in different kinds of wetlands. It is assumed that such finds have been sacrificed forever. The sweeping argument that some deposits are related to fertility is a recurring statement. However, it has become common for researchers to stress the deposits’ cognitive placement as boundary markers in the landscape, which relates to spatial aspects of the contemporary view of the world and cosmology.

Thereafter, the background of the word ritual, with special emphasis on the relation to deposits, is discussed. This is followed by a section about the characteristics of rituals. As a summation, a ritual is characterized by compound practices and the use of symbol systems. A central question about rituals in connection to deposits is if it is at all possible to visualize performative practices that can be discussed in terms of rituals, when there are only material remains of such practices left.

Based on an assumption that hoards of precious artefacts are generally deposited through formalized actions, it can be argued that deposits should be studied from an abstract approach, focusing on the smallest components of the rituals, the symbolic biographies of artefacts. Often the combinations of artefacts in deposits allude to a general pattern, and hoards can thus be discussed as cohesive entities since they express cultural meaning through general symbolism.

As a closing part of this article, the theoretical discussions are scrutinized through some recent examples

of biographical discussions on hoarding and hoarding practices. The methodological aspects are discussed with several examples from different periods pointing to the many possibilities of the biographical perspective. It seems that the possibility to study object biographies and assemblages' expressions of meaning, preferably also in combination with landscape analysis to deepen the overall understanding, legitimizes the classification ritual deposit. The specific meaning of the ritual activities and the artefacts' symbolism must however be determined from case to case.

Referenser

- Andersen, M & Nielsen, S O (red.) (2010). *Danafæ, skatte fra den danske muld*, Köpenhamn.
- Baudou, E (1960). Die regionale und chronologische Einteilung der jüngeren Bronzezeit im Nordischen Kreis, Diss. Stockholm.
- Becker, C J (1947). Mosefundens lerkar fra yngre stenalder, *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie*. Köpenhamn.
- Bell, C (1997). *Rituals, perspectives and dimensions* (2:a upplagan) Oxford.
- Bell, C (1992). *Ritual theory, ritual practice*, New York.
- Berggren, Å (2010). *Med kärret som källa, om begreppen offer och ritual inom arkeologin*, Diss. Lund.
- Berggren, Å & Nilsson Stutz, L (2010). From spectator to critic and participant, a new role for archaeology in ritual studies, *Journal of Social Archaeology* vol. 10, London.
- Bradley, R (2003). A life less ordinary, the ritualization of the domestic sphere in later prehistoric Europe, *Cambridge Archaeological Review* vol. 13, Cambridge.
- Bradley, R (1990). *The passage of arms, an archaeological analysis of prehistoric hoards and votive deposits*, Cambridge.
- Bolin, S (1962). *Ur penningens historia*, Lund.
- Brück, J (1999). Ritual and rationality, some problems of interpretation in European archaeology, *European Journal of Archaeology* vol 2:3, London.
- Burström, M (2012). *Treasured memories, tales of buried belongings in wartime Estonia*, Lund.
- Burström, M (1993). Silver as bridewealth, an interpretation of Viking Age silver hoards on Gotland, Sweden, *Current Swedish Archaeology* vol. 1, Stockholm.
- Bårdseth, G A (1999). Om å gravlegge stridsøksa, ei meto-disk tilnærming til depot og depotskikk, *Primitive tider* årg. 2, Oslo.
- Elfver, F (2008). Prästen Matz undangömda guld och silver, om ett finländskt depåfynd från 1538, I Järvinen, O (red.) *Scripta varia numismatico Tuukka Talvio sexagenario dedicata*, Helsingfors.
- Ebbesen, K (1981). St. Aldrup-fundet, et offerfund fra enkeltgravstid, *Historisk årbog for Thy, Mors og Vester Han Herred*, Köpenhamn.
- Engelhardt, C (1869). *Kragehul- og Vimosefundene*, Köpenhamn.
- Engelhardt, C (1867 a). Om Vimose-fundet, *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie*, Köpenhamn.
- Engelhardt, C (1867 b). *Kragehul Mosefund 1751–1865, et overgangsfund mellem den ældre jernalder og mellem-jernalderen*, Köpenhamn.
- Engelhardt, C (1865). *Nydam Mosefund 1859–1863*, Köpenhamn.
- Engelhardt, C (1863). *Thorsbjerg mosefund. Beskrivelse af de oldsager som i aarene 1858–61 ere udgravede af Thorsbjerg Mose ved Sønder-Brarup i Angel*, Köpenhamn.
- Fabech, C (1991). Samfundsorganisation, religiøse ceremonier og regional variation, I Fabech, C & Ringtved, J (red.) *Samfundsorganisation og regional variation, Norden i romersk jernalder og folkevandringstid, beretning fra 1. Nordiske jernaldersymposium på Sandbjerg Slot 11–15 april 1989*, Aarhus.
- Fahlander, F (2004). Archaeology and anthropology, brothers in arms? On analogies in 21st century archaeology, I Fahlander, F & Oestigaard, T (red.) *Material culture and other things, post-disciplinary studies in the 21st century*, Göteborg.
- Falk Moore, S & Myerhoff, B (red.) (1977). *Secular ritual*, Assen.
- Fischer, S, López Sánchez, F & Victor, H (2011). The 5th century hoard of Theodosian solidi from Stora Brunneby, Öland, Sweden, a result from the LEO Project, *Fornvännen* vol. 106, Stockholm.
- Fontijn, D (2002). *Sacrificial landscapes, cultural biographies of persons, objects and 'natural' places in the Bronze Age of the Southern Netherlands, c. 2300–600 BC*, Diss. Leiden.
- Forsberg, C (1967/1968). Östergötlands vikingatida skattfynd, *Tor* vol. 12, Uppsala.
- Forsgren, M (2010). The divine appearance of Härn, determining the identity of a Bronze Age metal hoard, *Current Swedish Archaeology* vol. 18, Stockholm.
- Forsgren, M (2008). *Depåfyndet från Härnevi, del II, Sammanhang och förståelse av en fragmenterad bronsdepå i torrmark från yngre bronsålder i Uppland*, Stockholm, Stockholms universitet (Magisteruppsats i arkeologi, uppdaterad 2011).
- Forsgren, M (2007). *Depåfyndet från Härnevi, del I, föremålsförståelse och genusperspektiv med utgångspunkt från ett s.k. skrotfynd från yngre bronsålder i Uppland*, Stockholm, Stockholms universitet (Kandidatuppsats i arkeologi, uppdaterad 2011).
- Fossum, B (2006). *Förfädernas land, en arkeologisk studie av rituella lämningar i Sápmi 300 f. Kr–1600 e. Kr*. Diss. Umeå.
- Friis Johansen, K (1912). Sølvs-katten fra Terslev, *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie*, Köpenhamn.

- Frost, L (2008). Vognserup Enge. Et offerfund med kvindesmykker fra den ældre bronzealder, *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie*, Köpenhamn.
- Gjessing, G (1938). Noen nordnorske handelsproblemer i jernalderen, *Viking* vol. 3, Oslo.
- Golabiewski, M (1985). En senmedeltida svensk-dansk myntskatt i Vättern, I Jensen, J (red.) Festskrift till Brita Malmer, *Hikuin* vol. 11 Højbjerg.
- Goody, J (1977). Against ritual, loosely structured thoughts on a loosely defined topic, I Falk Moor, S & Myerhoff, B (red.) *Secular ritual*, Assen.
- Grieg, S (1929). Vikingetidens skattefund, *Universitetets Oldsaksamlings skrifter* vol. 2, Oslo.
- Grinder Hansen, K (1992). Fundtyper og sammansætning af skattefund, I Jensen, J S (red.) *Danmarks middelalderlige skattefund c. 1050–c. 1550 I*, Köpenhamn.
- Grinder Hansen, K (1991). Some reflections on the depositing of hoards, *Nordisk Numismatisk Årsskrift*, Stockholm.
- Gullbekk, S H (2010). Klassisk problemställning, handel eller herjing, *Myntstudier* årg. 2010:1, Stockholm.
- Hansen, H P (1947). Mosefund – offerfund, tabt eller gemt og glemt, *Sprog og Kultur* vol. 5, Aarhus.
- Hauptman Wahlgren, K (2008). Minnen till vår framtid, arkeologisk ingravning i Hågelbyparken, I Burström M (red.) *Arkeologi i förorten, berättelser från norra Botkyrka*, Huddinge.
- Hedeager, L (2003). Kognitiv topografi, ædelmetaldepoter i landskapet, I Rolfsten, P & Stylegar, F A (red.) *Snartemofunnene i nytt lys*, Oslo.
- von Heijne, C (2004). *Särpräglad, vikingatida och tidig-medeltida myntfynd från Danmark, Skåne, Blekinge och Halland (ca 800–1130)* Diss. Stockholm.
- von Heijne [Persson], C (1999). Aktiv och passiv, klassificering av vikingatida skattfynd utifrån myntsammanställningen, I Holmberg, K & Nilsson, H (red.) *Samlad glädje, Numismatiska Klubben i Uppsala 1969–1999*, Uppsala.
- Herschend, F (1980). *Myntat och omyntat guld, två studier i öländska guldfynd*, Uppsala.
- Hårdh, B (1976). *Wikingerzeitliche Depotfunde aus Südschweden, Probleme und Analysen*, Diss. Lund.
- Jonsson, K & Östergren, M (1989). Vikingatida silverskatter, nya forskningsrön på skilda sätt, *Gotländskt arkiv*, årg. 60, Visby.
- Kaliff, A (1997). *Grav och kultplats, eskatologiska föreställningar under yngre bronsålder och äldre järnålder i Östergötland*, Diss. Uppsala.
- Karsten, P (1994). *Att kasta yxan i sjön, en studie över rituell tradition och förändring utifrån skånska neolitiska offerfynd*, Diss. Lund.
- Kaul, K (2004). *Bronzealderens religion, studier af den nordiske bronzealderens ikonografi*, Köpenhamn.
- Kemmers, F & Myrberg, N (2011). Rethinking numismatics, the archaeology of coins, *Archaeological Dialogues* vol. 18, Leiden.
- Kilger, C (2008). Kombinationer av föremål, de vikingatida mittspännedepåerna, I Chilidis, K (red.) *Facets of archaeology, essays in honour of Lotte Hedeager on her 60th birthday*, Oslo.
- Kilger, C (2005). På jakt efter människorna bakom mynten, tolkningsmöjligheter inom det numismatiska och historisk-arkeologiska forskningsfältet, *Meta* 2005:3, Lund.
- Klackenberg, H (1992). *Moneta nostra, monetarisering i medeltidens Sverige*, Diss. Lund.
- Kock Johansen, Ø (1993). *Norske depotfunn fra bronsealderen*, Diss. Oslo.
- Larsson, L (2007). Wetlands and ritual deposits during the Neolithic, a local study in micro-environment of a macro-phenomenon, *Lund Archaeological Review* vol. 11–12, Lund.
- Larsson, L (1973). Jönstorpsfyndet, ett offerfynd från yngre bronsåldern, *Ale, historisk tidskrift för Skåneland*, Lund.
- Levy, J (1982). *Social and religious organization in Bronze Age Denmark, an analysis of ritual hoard finds*, Diss. Oxford.
- Lindeberg, M (2009). *Järn i jorden, spadformiga ämnesjärn i Mellannorrland*, Diss. Stockholm.
- Lund, J (2009). *Åsted og vadedsted, deponerniger, genstandsbiografier og rumslig strukturering som kilde til vikingetidens kognitive landskaber*, Diss. Oslo.
- Lund, J (2006). Vikingetidens værktøjskister i landskab og mytologi, *Fornvännen* vol. 101, Stockholm.
- Lund, J & Melheim, L (2011). Heads and tails – minds and bodies, reconsidering the Late Bronze Age Vestby hoard in light of symbolist and body perspectives, *European Journal of Archaeology* vol. 14, Leeds.
- Malmer, B (1980). *Den senmedeltida penningen i Sverige*, Stockholm.
- Marstrand, S (1953). Et nytt trønderisk skattefund fra 900-årene, *Det Kongelige Norske videnskabers selskabs skrifter* 1952, Oslo.
- Mjærnum, A (2004). *Å gi øksene liv, et biografisk perspektiv på slipte flintøkser fra sørøstnorsk tidlig- og mellomneolitikum*, Oslo, Universitetet i Oslo (Opublicerat examensarbete i arkeologi), kortare introduktion (Elektronisk) <http://>

- www.duo.uio.no/sok/work.html?WORKID=17036, datum 2011-02-12.
- Montelius, O (1887). Ett fynd från Eskelhems Prestgård på Gotland, KVHAA *Månadsblad* vol. 16, Stockholm.
- Montelius, O (1877). *Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia*, Stockholm.
- Montelius, O (1874). *Sveriges forntid, försök till framställning af den svenska fornforskningens resultat* del 1, Stockholm.
- Montelius, O (1873). Bronsåldern i norra och mellersta Sverige, *Antiquarisk tidskrift för Sverige*, Stockholm.
- Montelius, O (1870). De danska mossfynden och deras betydelse för den nordiska fornforskningen, *Framtiden, tidskrift för fosterländsk odling* vol. 3, Stockholm.
- Myrberg, N (2009 a). The social identity of coin hoards, an example of theory and practice in the space between numismatics and archaeology, I von Kaenel, HM & Kemmers, F (red.) *Coins in context, del I, new perspectives for the interpretation of coin finds*, Mainz.
- Myrberg, N (2009 b). The hoarded dead, late Iron Age silver hoards as graves, I Back Danielsson, IM, Gustin, I, Larsson, A, Myrberg, N & Thedéen, S (red.) *Döda personers sällskap, gravmaterialens identiteter och kulturella uttryck*, Stockholm.
- Müller, S (1897). *Vor oldtid, en populær fremstilling af Danmarks archæologi*, Köpenhamn.
- Müller, S (1891). Ordning af bronzealderens fund, *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie*, Köpenhamn.
- Müller, S (1890). Nogle halsringe fra slutningen av bronzealderen og den ældre jernalder, *Nordiske forntidsminder I*, Köpenhamn.
- Müller, S (1886). Votivfund fra sten- og bronzealderen, *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie*, Köpenhamn.
- Müller, S (1876). Bronzealderens perioder, en undersøgelse i forhistorisk archæologi, *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie*, Köpenhamn.
- Notelid, M (1990). 'Depåfyndet', ett grundläggande problem, eller en praktisk lösning? Uppsala, Uppsala universitet (Seminarieuppsats i arkeologi C/D).
- Odebäck, K (2009). Familje- och släktskatter under äldre vikingatid, *Myntstudier* årg. 2009:2, Stockholm.
- Petersen, H (1890). Hypotesen om religiøse offer- og votivfund fra Danmarks forhistoriske tid, *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie*, Köpenhamn.
- Regner, E (2008). Brudsilver från Snapphanetid? *Månadens föremål* (Elektronisk) <http://www.historiska.se/historia/manadensforemal/2008/Brudsilver-fran-snapphanetid/>, datum 2011-11-25.
- Reitan, G (2009). *Offer det? Om den sosiale funksjonen til offer og graver i neolitikum*, *Primitive tider* årg. 11, Oslo.
- Richards, C & Thomas, J (1984). Ritual activity and structured deposition in Later Neolithic. Wessex, I Bradley, R & Gardiner, J (red.) *Neolithic studies, a review of some current research*. Oxford.
- Rugh, O (1877). Om den yngre jernalder i Norge, *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie*, Köpenhamn.
- Sarvas, P (1970). De svenska myntskatterna från 1700-talet, *Nordisk numismatisk årsskrift* 1969, Stockholm.
- Schnittger, B (1915). Silverskatten från Stora Sojdeby, *Fornvännen* vol. 10, Stockholm.
- Skovmand, R (1942). De danske skattefund fra vikingetiden og den ældste middelalder indtil omkring 1150, *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie*, Köpenhamn.
- Spangen, M (2005). "Edelmetaldepotene i Nord-Norge, komplekse identiteter i vikingetid og tidlig middelalder" Tromsø, Tromsø Universitet (Examensarbete i arkeologi).
- Stjernquist, B (1963). Präliminarien zu einer Untersuchung von Opferfunden, Begriffsbestimmung und Theoriebildung, *Meddelande från Lunds historiska museum* 1962–1963, Lund.
- Svenska akademins ordbok* (SAOB) (2010). (Elektronisk) <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>, datum 2011-08-15.
- Svenska akademins ordlista över det svenska språket* (SAOL) (2004). Ordlista över det svenska språket (12:e upplagan) Stockholm.
- Tarzia, W (1989). The hoarding ritual in Germanic epic tradition, *Journal of Folklore Research* vol. 26, Bloomington, Ind.
- Tilley, C (1999). *Metaphors and material culture*, Oxford.
- Thunmark-Nyhlén, L (1989). Skattfynd, gravfynd och religionsskifte på Gotland, I Larsson, L & Wyzsormirska, B (red.) *Arkeologi och religion, rapport från arkeologidagarna 16–18 januari 1989*, Lund.
- Thunmark-Nyhlén, L (1986). Hedningar, kristna och silverskatter, *Gotländskt arkiv* årg. 58, Visby.
- Thunmark-Nyhlén, L (1981). Depåfyndet, *Vikingatidens ABC*, Stockholm.
- Thordeman, B (1942). Gotländska skattfynd från medeltid och nyare tid, *Gotländskt arkiv* årg. 14, Visby.
- Vandkilde, H (1996). *From stone to bronze, the metalwork of the late Neolithic and earliest Bronze Age in Denmark*, Diss, Århus.
- Varberg, J (2008). Identitet i en krukke? En analyse af yngre bronzealders offernedlæggelser i forhold til social

- identitet, I Petersson, B & Skogslund, P (red.) *Arkeologi och idenitet*, Lund.
- Worsaae, J J A (1866). Om nogle mosefund fra bronzealderen, *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie*, Köpenhamn.
- Worsaae, J J A (1865). *Om Slesvigs eller Sønderjyllands oldtidsminde, en sammenlignende undersøgelse*, Köpenham.
- Worsaae, J J A (1858). *Om jernalderen i Danmark, i anledning af et fund af oldsager i en mose ved Brarup i Angel*, Köpenhamn.
- Zachrisson, I (1984). *De samiska metalldepåerna år 1000–1350*, Diss. Umeå.
- Zachrisson, I (1962). Smedfyndet från Smis, *Tor* vol. 8, Uppsala.
- Zachrisson, T (2004). Hyndevadsfallet och den kulturella mångfalden, om depositioner i strömmande vatten i Södermanland, I Åkerlund, A (red.) *Kulturell mångfald i Södermanland, del 2*, Nyköping.
- Zachrisson, T (1998). *Gård, gräns, gravfält, sammanhang kring ädelmetalldepåer och runstenar från vikingatid och tidig medeltid i Uppland och Gästrikland*, Diss. Stockholm.
- Zetterberg, I (1958). Furenfyndet, ett senvikingatida småländskt handelsfynd, *Tor* vol. 4, Uppsala.
- Östergren, M (1989). *Mellan stengrund och stenhus, Gotlands vikingatida silverskatter som boplotsindikation*, Diss. Stockholm.

Primitive

---

tider

Vil du skrive for *Primitive tider*?

Primitive tider er et frittstående vitenskapelig tidsskrift som drives på frivillig basis. Tidsskriftet er anerkjent som nivå 1-tidsskrift av Universitets- og høgskolerådet, og gir publikasjonspoeng etter tellekantsystemet.

Primitive tider ønsker å stimulere unge, uetablerte forfattere enten de er studenter eller nyutdannede arkeologer. Men, tidsskriftet har vært og vil fremdeles være åpent for etablerte arkeologer og forskere.

Artiklene kan omhandle både rent teoretiske emner, eller være innlegg som gjør empiriske forskningsresultater tilgjengelig. Tidsskriftet er også et forum for debatt omkring kulturhistoriske emner.

Frist for artikler er 1. mai hvert år.

Tidsskriftet kommer ut en gang i året, og selges kun gjennom abonnement.

Ta kontakt på e-post kontakt@primitive-tider.com

eller se våre nettsider www.primitive-tider.com

